

ТАТАРСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ МӘГАРИФ ҢӘМ ФӘН МИНИСТРЛЫГЫ
ӘСТӘМӘ ПРОФЕССИОНАЛЬ БЕЛЕМ БИРУЧЕ
ДӘҮЛӘТ АВТОНОМ МӘГАРИФ ОЕШМАСЫ
«ТАТАРСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ МӘГАРИФНЕ ҮСТЕРҮ ИНСТИТУТЫ»

**ГОМУМИ БЕЛЕМ БИРУ
ОЕШМАЛАРЫНДА
ТАТАР ТЕЛЕН
ТАТАРСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫң
ДӘҮЛӘТ ТЕЛЕ БУЛАРАК
ӘЙРӘТҮ БУЕНЧА
методик тәкъдимнәр**

ТАТАРСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ МӘГАРИФ ҢӘМ ФӘН МИНИСТРЛÝГЫ
ӨСТӘМӘ ПРОФЕССИОНАЛЬ БЕЛЕМ БИРУ ДӘҮЛӘТ
АВТОНОМ МӘГАРИФ УЧРЕЖДЕНИЕСЕ
«ТАТАРСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ МӘГАРИФНЕ ҮСТЕРҮ ИНСТИТУТЫ»

ГОМУМИ БЕЛЕМ БИРУ ОЕШМАЛАРЫНДА
ТАТАР ТЕЛЕН ТАТАРСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫң
ДӘҮЛӘТ ТЕЛЕ БУЛАРАК ӨЙРӘТҮ БУЕНЧА
МЕТОДИК ТӘКЪДИМНӘР

Казан
2020

Под общей редакцией:

Нугумановой Л.Н., ректора, доктора педагогических наук
Яковенко Т. В., проректора по научной и инновационной
деятельности, кандидата педагогических наук

Татарстан Республикасы Мәгариф һәм фән министрлыгы белән
килешенеп, «Татарстан Республикасы Мәгарифне үстерү институты»
өстәмә профессиональ белем бирү дәүләт автоном мәгариф учреждениесе
Гыйльми советы карары нигезендә басыла

Фәнни мөхәррир: Шәмсетдинова Р.Р., Татарстан Республикасы
Мәгарифне үстерү институтының татар теле һәм әдәбияты кафедрасы
мөдире, доцент, филология фәннәре кандидаты

Рецензент: Жамалетдинова З.И., ТР МУИ мәктәпкәчә һәм
башлангыч гомуми белем бирү кафедрасы доценты, педагогика фәннәре
кандидаты

Төзүчеләр:

Шәмсетдинова Р.Р., Татарстан Республикасы Мәгарифне үстерү
институтының татар теле һәм әдәбияты кафедрасы мөдире, доцент,
филология фәннәре кандидаты;

Фәттахова Р.Ф., татар теле һәм әдәбияты кафедрасы доценты,
филология фәннәре кандидаты.

Гомуми белем бирү оешмаларында татар телен Татарстан
Республикасының дәүләт теле буларак өйрәтү буенча методик
тәкъдимнәр / төз.: Шәмсетдинова Р.Р., Фәттахова Р.Ф. — Казан:
ТРМУИ, 2020 — 29 б.

Методик ярдәмлек белем бирү оешмаларында эшләүче татар теле
һәм әдәбияты укутуучыларына, мәктәп житәкчеләренә, милли мәгариф
хезмәткәрләренә тәкъдим ителә. Хезмәттә федераль дәүләт
стандартлары шартларында белем бирү оешмаларында татар телен
Татарстан Республикасының дәүләт теле буларак өйрәтү буенча методик
тәкъдимнәр бирелә.

ТАТАР ТЕЛЕ ҮЭМ ӘДӘБИЯТЫ УҚЫТУЧЫСЫ

ЭШЧӘНЛЕГЕН БИЛГЕЛИ ТОРГАН

НОРМАТИВ ДОКУМЕНТЛАР

Татар теле Россиядә сан яғыннан икенче милләт булган, күбесенчә Татарстан Республикасында яшәүче, шулай ук Россия Федерациясе субъектларында, якын һәм ерак чит илләрдә бергә тупланып (компактлы) яшәгән татарларның туган теле. Гамәлдәге хокук системасына һәм норматив актларга туры китереп, татар теле һәм татар әдәбияты ФДБСының «Туган тел», «Әдәбият» һәм “Республика дәүләт теле” предметлары кысаларында өйрәнелә. «Туган тел», «Әдәбият» предметлары бүгенге көндә белем бирү программасында уку планының үзгәрешсез (инвариант) өлешенә кертелгән. “Республика дәүләт теле” вариатив өлешкә кертелеп, урта гомуми белем бирү оешмаларының компонентыннан алышырга мөмкин.

Татарстан Республикасында телләр өйрәнүнең хокукий нигезләре Россия Федерациясенең һәм Татарстан Республикасының югары норматив документлары белән раслана.

Россия Федерациясендә гамәлдә булган норматив документлар:

- Россия Федерациясенең «Россия Федерациясендә мәгариф турында»гы Законы (Федеральный закон «Об образовании в Российской Федерации» (29.12.2012, № 273-ФЗ);
- Россия Федерациясенең “Россия Федерациясе халыкларының телләре турында”гы Законы (Закон Российской Федерации от 25.10.1991 № 1807-1 “О языках народов Российской Федерации”, ред. 12.03.2014);
- Россия Федерациясе хөкүмәтенең 996-р номерлы боерыгы белән расланган Россия Федерациясендә 2025 елга кадәр тәрбия бирү үсеше стратегиясе (Стратегия развития воспитания в Российской Федерации на период до 2025 года, утвержденная распоряжением Правительства Российской Федерации от 29.05.2015);
- 2016–2020 елларга федераль мәгариф үсешенең мак-сатчан программы (Федеральная целевая программа развития образования на 2016–2020 годы);

- Россия Федерациисе хөкүмәтенең 2014 елның 29 ноябрендә 2403-р номерлы боерыгы белән расланган 2025 елга кадәр дәүләт яшьләр сәясәте нигезләре (Основы государственной молодежной политики Российской Федерации на период до 2025 года, утвержденные распоряжением Правительства Российской Федерации от 29.11.2014 № 2403-р).

Татарстан Республикасында ғамәлдә булган норматив документлар:

- Татарстан Республикасының “Мәгариф турында”гы Законы (Закон Республики Татарстан от 22.07.2013 № 68-ЗРТ «Об образовании»);
- “Татарстан Республикасының дәүләт телләре халық телләре һәм Татарстан Республикасында яшәүче башка халыкларның телләре турында”гы Законы;
- “2014-2020 нче елларга Татарстан Республикасы дәүләт телләрен һәм Татарстан Республикасында башка телләрне саклау, өйрәнү һәм үстерү буенча Татарстан Республикасы дәүләт программасы” (25.10. 2013, 794 нче карап);
- Татарстан Республикасында 2012–2020 нче елларда фән һәм мәгариф үсеше турында “Дәүләт программасы”;
- 2016 елның 19 нчы августында ТР Министрлар Кабинетының 570 нче каары нигезендә расланган 2030 елга кадәр Татарстан Республикасында Милли мәгарифне үстерү концепциясе.

Норматив документлар буенча мәгълүматларны түбәндәгә сайtlардан табарга мөмкин:

- <http://минобрнауки.рф> (РФ Мәгариф һәм фән министрлыгы);
- <http://www.edu.ru> («Российское образование» федеральный порталы);
- <http://mon.tatarstan.ru> (ТРМәгариф һәм фән министрлыгы);
- <http://www.irort.ru> (Мәгарифне үстерү институты)

РУС ТӨРКЕМНӘРЕНДӘ ТАТАР ТЕЛЕН УҚЫТУДА КОММУНИКАТИВ ТЕХНОЛОГИЯНЕ КУЛЛАНУ

ФДББС шартларында уқытучыга хәзерге заманның күптөрле инновацион технологияләренә, идеяләренә юнәлеш тоторга кирәк. Бүген педагогик яктан грамоталы белгеч булу өчен яңа педагогик технологияләрне белү һәм аларны нәтижәле файдалану сорала.

Татар теленә һәм әдәбиятына өйрәткәндә, заманча технологияләрне файдалануның мөһим бурычлары булып түбәндәгеләр санала:

- укучыда өйрәнелә торган фәнгә карата кызыксыну уяту;
- укучының танып белү активлыгын арттыру;
- тел өйрәнү өчен уңайлы шартлар булдыру, аралашу вакытында үзара ярдәмләшү мохите тудыру;
- укучының иҗади мәмкинлекләрен тулырак ачу, алган белемнәрен тирәнәйтү, инициативасын тагын да үстерү.

Уқыту технологияләрен предметның әчтәлегеннән, дәреснең максатыннан, укучыларның әзерлек дәрәжәсеннән, аларның белем алу ихтыяжларыннан, яшь үзенчәлекләреннән чыгып сайларга кирәк.

Уқытуда коммуникатив технологияләрне куллану — телне аралашу аркылы өйрәтү дигән сүз.

Коммуникатив технология тарафдарлары чит телне өйрәнүнең ахыргы нәтижәсен, шушы телне кулланып, телдән һәм язмача аралаша алу дип билгели.

Күренекле галим Е.И. Пассов бу методик категориягә түбәндәге билгеләмәне бирә: “Аралашу — билгеле бер сөйләм ситуациясендә сөйләм бурычын (сорау, хәбәр итү, килешү, килешмәү h.b.) үтәү өчен кирәк булган лексик-грамматик материалны укучының, мәстәкыйль сайлап, үз фикерен аралашучыга телдән яки язмача житкерә алуы”.

Уқытуда коммуникатив технологияләрне куллануның максатларының беренчесе — мәктәптә татар телен предмет буларак өйрәнүгә карата киеренkelекне киметү, уңай булмаган фикер-мәнәсәбәтләрне юкка чыгару, уңай мотивация булдыру.

Икенче максат — рус телле балаларны татарча сөйләштергә өйрәтү, сөйләмгә чыгару, икенче төрле әйткәндә, коммуникатив компетенцияләрне булдыру.

Рус төркемнәрендә татар телен уқытуда коммуникатив технологияне куллану укучыларда түбәндәге *коммуникатив компетенцияләрне* формалаштырырга мөмкинлек бирәчәк:

- татар телендә төрле максатларда һәм ситуацияләрдә аralаша белү күнекмәләре барлыкка килү;
- аralашу өчен продуктив лексик минимумны үzlәштерү;
- фонетика, лексикология, грамматикага караган материалны төрле аralашу ситуацияләрендә дөрес куллана белү;
- диалогик сөйләм күнекмәләре барлыкка килү;
- аерым темалар буенча монологик сөйләм күнекмәләре формалашу;
- татар телендә текстларны укып аңлау, укыган буенча фикер әйтә белү.

Татар теленә өйрәту татар мәдәниятенә, тарихына хәрмәтле караш формалаштыру; табигать, халық, культура, дин төрлелеген берләштергән дөньяга толерантлык формалаштыру белән берлектә барырга тиеш.

Рус мәктәпләрендә коммуникатив юнәлештә татар телен уқыту процессы түбәндәге *принцилларны* истә тотып тормышка ашырыла:

1. Актив сөйләм принципы, ягъни телне актив аralашу аркылы өйрәтү. Телне грамматикадан аralашуга таба түгел, ә аralашудан грамматик нормаларны камилләштерүгә таба өйрәнү максатка ярапшы. Димәк, дәрестә актив аralашуга корылган күнегүләр үткәрелә, бу күнегүләр аша салмак, сиздермичә, ләкин максатчан, салмак рәвештә телнең грамматик нормаларын үzlәштерү, лексикасын өйрәнү һәм актив сөйләмдә грамоталы итеп куллану тормышка ашырыла. Сөйләмдә кулланылмый торган фразалар дәрестә өйрәнелми.

2. Функциональлек принципы. Телнең функциональ ягына басым ясала. Аralашуга корылган эшлекле биренмәрдә төрле тел берәмлекләре үzlәштерелә: укучы сорау бирә, фикерне раслый, инкарь итә, шикләнә, риза була,

әңгемәдәшен ниндидер эшкә чакыра h.б. Һәрбер очракта билгеле бер грамматик форманы үзләштерү һәм ныгыту тормышка ашырыла.

3. Ситуативлык принцибы — укыту материалын сайлаганда һәм укыту процессын оештырганда укучыларның яшь үзенчәлекләрен һәм қызыксынуларын иске алыш проблемалы ситуацияләрне коммуникатив хәл итүгө максималь игътибар бирелә. Укучылар төрле рольләргә кереп ситуацияле уеннарда катнашалар. Ситуатив биренәр биргәндә, аларны дөрес формалаштыруга да игътибар итәргә кирәк, мәсәлән, “Балалар мәйданчығында”, “Касса янында”, “Аптекада” дип кенә ситуацияне атап бирү ситуация барлыкка китерми, аралашу ихтыяжы барлыкка килми, сөйләм күнекмәләре формалашмый. Бары реаль ситуация эчендә реаль рольләргә бүленеп укучыларда аралашу ихтыяжы барлыкка килә.

Ситуатив уеннарны оештыру өчен башта укыучы балаларның нәрсә белән қызыксынуын, яшь үзенчәлекләрен, уйнау сәләтләрен өйрәнергә тиеш. Уен вакытында бер бала да белем алам дип уйламый. Ситуатив уеннар өйрәнелгән лексиканы, грамматиканы төрле шартларда гамәли қуллану мөмкинлеген арттыра.

Ситуатив уен берничә этаптан тора: өйдә яки сыйныфта аца әзерләнү, сыйныфта уенны оештыру, йомгаклау. Уенны оештырганда, укыучы берничә алшартны истә тотарга тиеш:

- 1) укучыларның коммуникатив эшчәнлеген активлаштыру;
- 2) сөйләм эшчәнлегенең дәрәҗәсен истә тотып, балаларга рольләрне дөрес бүлеп бирү, укучыларның мөмкинлекләренә игътибар итү, ситуатив уеннарда барлык укучылар да катнашырга тиеш;
- 3) укучының кәефен тоемлап, уңай нәтижәгә ирешүгә омтылу;
- 4) укучыларга яхши таныш булган ситуацияләрне еш қуллану;
- 5) үзара ярдәмләшү, телдән актив аралашу мөхите булдыру, психологик комфорт халәте тудыру.

Сөйләм ситуациясен оештырганда, сюжетлы рәсемнәрдән, мультфильмнар, фильмнардан алынган өзекләрдән файдалану

яхшы нәтижәләр бирә. Мәсәлән, картина тәкъдим ителә, шул картина сюжетыннан чыгып, ситуатив уен оештырыла (“Опять двойка!” h.b. картиналар). Укучылар кызыксынып карый торган мультфильмнар тавышсыз гына курсәтелә, аннан соң шул мультфильмны “озвучивание” оештырыла.

Коммуникатив уеннарның тәрбияви әһәмияте дә зур: укучыларда игътибарлылық, ярдәмчеллек, үз-үзләренә ышанучанлық, үз уңышларына шатлану хисләре тәрбияләнә.

4. Яңалык принцибы. Бу дәреснең төрле компонентларында чагылыш таба. Беренчедән, сөйләм ситуацияләрнең яңалыгы, ягъни аралашу предметының/темасының, сөйләшү проблемасының, партнерларның, сөйләшү шартларының алмашыны/дәрес саен үзгәреп торуы, дәресне төрлечә оештыру (төрен, формасын), уқыту алымнарын алмаштыру. Димәк, дәрес үткәргендә төрле технологияләр белән әш итәргә кирәк.

5. Нәр баланың сөйләм күнекмәләре төрлечә формалаша. Мона төрле факторлар йогынты ясый: психофизиологик, социаль, укучыларның яшәү тирәлеге, кызыксыну сфералары, эшчәнлек төрләре h.b. Болар барысы да шулай ук коммуникатив сәләткә йогынты ясый. Шуңа күрә *уку процессын индивидуальлаштеру принцибы* — уқыту процессын укучыларның теләк-омтылышларын, индивидуаль-психологик үзенчәлекләрен исәпкә алып оештыруны күздә tota.

Башлангыч сыйныф укучылары эмоциональ, хәрәкәтчән, тиз арыйлар. Бала материалны үзе өчен кызык булса гына, үзенең шәхси ихтыяжларына туры килсә генә, кабул итә hәм фикерли башлый. Күрсәтелгән психологик үзенчәлекләрнең,ничшикsez, әчтәлек сайлаганда исәпкә алынуы зарур.

Кечкенә сыйныфларда уқыту процессында әкияти, фантастик сюжетлар, кызыклы геройлар белән очрашу, уен элементларын куллану — лингвистик материалны өйрәнүнең мотивлашкан булуын тәэммин итә. Өйрәнелгән лексик-грамматик материал балаларның социаль контактларына туры килеп, аларның татарча аралашуын тәэммин итәрлек булырга тиеш. Әлбәттә укучыларның психофизиологик мөмкинлекләрен исәпкә алу зарур.

Урта һәм югары сыйныф укучылары өчен программада эчтәлекә әхлакый проблемалар тирәсенә туплана. Әйткік, “Белем һәм тормыш” темасында “Яхшы уку өчен нинди сыйфатлар кирәк?” “Яхшы уку жицелме?” проблемалары буенча сөйләшү оештырыла. Аңлашыла: бу әхлакый проблемалар, нигездә, балаларның тормыштагы төрле мәнәсәбәтләрен чагылдыра. Шунлыктан, укучыларда бу мәнәсәбәтләргә карата үз фикерләрен әйтү, димәк, сөйләшергә теләү ихтияжы туа. Укучы уқытучы күшканга түгел, ә үз теләге, үз ихтияры белән сөйләм эшчәнлегенә тартыла.

Димәк, коммуникатив компетенцияләрне уңышлы үстерү өчен уқытучы һәр укучыга шәхси якын килеп кенә ирешә ала:

- укучының индивидуаль һәм яшь үзенчәлекләрен истә тоту;
- укучының уңай сыйфатларын алга чыгару;
- укучының шәхси уңышларын нығыту, күрсәтү.

Белем бирү өлкәсендә укучыларның коммуникатив үсешен тәэммин итү балаларның психологиясен һәм шәхесе үсү законнарын һәм механизмнарын белеп эш иткәндә генә нәтиҗәле була.

ТАТАР ТЕЛЕ ДӘРЕСЛӘРЕНДӘ ЭШ ТӨРЛӘРЕ

Телгә өйрәту 4 бурычны үтәүне күздә tota: укучыны бу телдә:

- 1) укырга;
- 2) язарга;
- 3) сөйләшергә;
- 4) сөйләмне ишетеп аңларга өйрәту.

Татар телен коммуникатив технология нигезендә өйрәткәндә дә бу бурычлар тормышка ашырыла. Шуңа күрә дәресләрдә биремнәр шушы әйтегән бурычларны үтәүгә юнәлдерелергә тиеш күнегүләр башкарыла:

- текст буенча эш;
- диалоглар төзү;
- коммуникатив биремнәр;
- коммуникатив уеннар;
- ситуатив биремнәр.

Текст буенча эш текстны уку, текст буенча эшләү буенча күнегүләр системасын үз эченә ала: текст буенча сорауларга жавап бирү, эчтәлеген сөйләү, ахырын уйлап язу; темасын, микротемаларын билгеләү; планын төзү, конспектлау, аннотация язу, анализлау h.b. Тексттан соңғы этапта текст буенча диалогик-монологик сөйләмгә чыгу оештырыла: телдән hәм язма, монологик (хикәяләү, тасвирилау, фикерләү) hәм диалогик сөйләм төзү эшчәнлеге башкарыла.

Диалог — ике кеше арасында бара торган сөйләм.

1. Диалог вакытында ике кеше арасында мәгълүмат тапшыру башкарыла.
2. Диалогта катнашучыларның аерым сөйләме реплика дип атала.

3. Диалогта катнашучылар чиратлашып репликалар әйтәләр, алар сорау/жавап, раслау/инкарь итү, шикләнү, риза булу риза булмау, килемшү/килемшмәү, эшкә чакыру, киңәш бирү формаларында булырга мөмкин. Шулар аркылы татар теленең аерым грамматик формаларын өйрәнү тормышка ашырыла.

1. Диалогик формадагы эш төрләре бик отышлы санала.

Әйтик:

- 1) Төшеп калган репликаларны өстәп языгыз.
- 2) Диалогларны дәвам итегез (6–7 реплика өстәргә).
- 3) Схема буенча диалог төзегез.
- 4) Диалогтан монолог төзеп языгыз.
- 5) Уқылган текстка нигезләнеп диалог төзегез. h.b.
- 6) Чылбырлы диалог.

Диалог төзү өчен схемалар тәкъдим ителергә мөмкин. Бу схемалар билгеле бер тематикага караган hәм аерым грамматик формаларны өйрәнүгә юнәлдерелгән булырга тиеш.

- *сорау* — *жавап*. — Син музейга барасыңмы? — Әйе, мин музейга барам.
- *сорау* — *кашы* *сорау* — *жавап*. — Син музейга барасыңмы? — Нинди музейга? — Тукай музеена.
— *чакыру* — *ризасызлык белдерү*. — Әйдә, Алсу, музейга барыйк! — Юк, бара алмыйм. Дәресләрем күп.

— чакыру — ризасызлык белдерү — үгетләү, ышандыру
— килемшү. — Әйдә музейга барабыз! — Юк, бармыйм,
вакытым юк. — Музейда бик кызыклы диләр, диләр! — Ярый,
мин уйлармын.

- *хәбәр итү* — *раслау*. — Айрат, бүген дәрестән соң
музейга барабыз! — Әйе, дустым, беләм, белдерүне уқыдым.
- *сорау (үтенү)* — *ризалык белдерү*. — Әлфия, зиннар
өчен, татар теленнән өй эшен эшләргә булыш әле. — Ярый,
бик теләп булышам.
- *чакыру* — *рәхмәт белдерү, килемшү*. — Дустым, мин
сине Туган көнемә чакырам. — Рәхмәт, мин риза, килермен.
- *тәкъдим* — *килемшү, каршы тәкъдим*. — Руслан, рус
теленнән дәресләрне бергә әзерлик әле. — Ярый. Қараңғы
төшкәнче, шугалакта шуып килик, андан соң дәрес
әзерләрбез.
- *сәламләү* — *каршы сәламләү, сорау*; — *җавап*. —
Исәнме, Алсу! — Хәерле көн, Марат! — Син кая ашыгасың? —
Ашханәгә ашыгам.

Тулы диалог тексты мисалында аерым грамматик формаларны өйрәнүгә ирешеп була. Мәсәлән,

- Марат мәктәптә укыймы? (*урын-вакыт килемше, сорау кисәкчәсе*)
- Әйе, Марат мәктәптә укый. (*урын-вакыт килемше, раслау, хәбәр итү, хәзерге заман хикәя фигыль*)
- Марат мәктәптә яхшы укыймы? (*урын-вакыт килемше, сорау, фигыль янында сыйфат кулланышы*)
- Әйе, яхшы укый. (*раслау, фигыль янында сыйфат кулланышы*)
- Алсу бакчага йөриме? (*тартымлы исем+юнәлеши килемше, сорау*)

Юк, Алсу бакчага йөрми, ул мәктәптә укый. (*тартымлы исем+юнәлеши килемше, инкарь итү, хәбәр итү, фигыльнең юклык формасы*)

Алсуга кунакка барабызмы? (*юнәлеши килемше, сорау*)

Юк, бармыйбыз. Маратка кунакка барабыз. (*юнәлеши килемше, фигыльнең барлык-юклык формалары*)

Рус балаларына коммуникатив максаттан актив сөйләм һәм функциональлек принципларын гамәлгә ашырып

түбәндәге биремнәрне бирергә була һәм шулар аркылы аерым грамматик формаларны үзләштерү башкарыла:

К тебе пришел твой друг. Как ты представишь его своим родителям?

– *Эти, эни! Бу минем иң якын дұстым Артур!*

Ты уезжаешь к своим друзьям в деревню, как ты об этом сообщишь бабушке?

– *Әбием, мин авылга үземнен дұсларым янына китәм.*

Сегодня в школе состоится концерт. Уточни у Саши, будет ли он участвовать.

– *Саша, син бүген мәктәптә буласы концертта катнашасыңмы?*

Вы пришли на осенний бал. Сделай комплимент подруге о том, что у нее красивое платье.

– *Дұстым Алия, синең күлмәгөң шундай матур!*

Сегодня был открытый урок по литературе в 5 Б классе. Поинтересуйся, как звали мальчика, который выразительно читал стихи.

– *Бүген дәрестә шигырьне сәнгатъле укучы малайның исеме ничек?*

На уроке биологии вы получили советы по правильному питанию. Сообщи подруге, что по утрам до еды нужно выпить стакан воды.

– Дұстым, иртәнге ашқа кадәр бер стакан су әчәргә кирәк.

Ты занимаешься легкой атлетикой. Сообщи классному руководителю о том, что завтра тебе нужно ехать на соревнование.

– *Венера Хәсәновна, миңа иртәгә ярышка китәргә кирәк.*

Рус телле балаларда татар телен өйрәнүгә кызыксыну уятырлық коммуникатив үеннар бик күп.

1. Аерым билгеләр буенча сүzlәр табу (беренче аваз, хәреф һәм ижек буенча; бирелгән тема буенча; рәсем буенча; соңғы хәреф буенча; синонимнар, антонимнар табу).

2. Сүzlәрне тергезү (төшеп калган хәрефләрне кую; таралган хәрефләрне тиешле тәртиптә урнаштыру; таралган сүzlәрдән жәмләләр төзү; яңа сүз ясау өчен хәрефләр (ижекләр) өстәү яки алып ташлау)

3.“Тирәбездә нәрсәләр бар?” уены (әйләнә-тирәдәге мөмкин кадәр күбрәк әйбернең исемен атау)

4.“Кем яхшы күрә?” (рәсемнәрдә сурәтләнгән әйберләрне, аларның билгеләрен, хәрәкәтләрен санау).

5.“Кәефең ничек?” (укучының кәефенә туры килүче смайликлы рәсемне сайлап сөйләве).

6. «Хикәя — эстафета». Уенда ике яки аннан артык төркем катнаша. Уенчыларның бурычы: билгеле вакыт эчендә күмәк хикәя төзеп сөйләү. Эш барышы: hәр төркем бер-ике генә жәмлә әйтә. Беренче төркем башлый, икенче, өченче төркемнәр дәвам итә. Озак пауза ясап торган туркемгә штраф языла. Хикәяне магнитофонга яздырып укучыларның үзләренә тыңлату әйбәт эффект тудыра.

7. «Әйдәгез танышыйк». Укучылар дәрестә үзләрен төрле рольләрдә сынап карыйлар hәм үзара түбәндәгечә сөйләшәләр.(Экскурсовод hәм турист, ярдәмгә мохтаж адашкан спортчылар hәм сез, h.б.)

8. «Рәсем буенча сөйлә». Ярышның hәр катнашучысы рәсем буенча, эчтәлек логикасын саклап, берәр жәмлә әйтәләр. Кем иң соңғы жәмләне әйтә, шул жиңүче була.

9. «Кем дәвам итә?». Бер кешедән кала, уенның бөтен катнашучысы, алдан тыңланылган текст ярдәмендә, алдан уқылган тексттан алынган сүzlәr, фразалар белән карточкалар алалар. Уенда катнашучыларның барысы да сөйләм логикасын тыңлыйлар, чөнки аларның hәрберсе сөйләмдә үзенең урынын билгеләргә тиеш. Контролер (яхшы өлгерүче укучы) сөйләмнең барышы hәм логикасы артыннан тикшерә hәм уен ахырында нәтижә чыгара.

10. Сөйләмгә өйрәткәндә шулай ук лексик уеннарны башкару да қулай. Шуларның берсе — “Кар өеме” уены. Укучылар түгәрәк өстәл принцибы буенча утыралар, ә өстәл уртасында өйрәнелүче сүzlәr hәм әйтелмәләр язылган карточкалар куелган. Бер укучы карточка ала, аны бөтенесенә күрсәтә hәм әлеге сүзне яки әйтелмәне жәмләдә куллана. Чираттагы укучы икенче карточканы ала hәм алдагысы белән логик яктан бәйләнгән тагын бер жәмлә уйлап әйтә.

11. «Кем күбрәк әйтер?». Укучылар ике төркемгә бүленәләр. Тактага 2 рәсем эләнә. Һәр төркем укучылары, үз рәсеме буенча, чиратлашып, жәмләләр әйтергә тиеш.

Тукталып калган яки әйтә алмаган укучы уеннан чыга.
Күбрәк жөмләләр әйткән төркем укучылары жиңүче була.

Яңа стандартларның нигезендә әзер белем бирү генә түгел, укучыларның тикшеренү һәм эзләну процессында үзләренең белем алулары тора. Әйтептегендәннәрне истә тотып, коммуникатив биремнәрнең төп төрләренә мисаллар китерәбез.

1. Килешә яки килешмәвен күрсәтеп сөйләшер, бәхәсләшер өчен кызықлы темалар тәкъдим итү.
2. Рәсемгә нигезләнеп андагы булган вакыйгалардан алдан яки моннан соң нәрсә булачагына диалог, монологлар төзү.
3. Сорау-анкеталар төзү. Үзбәя бирер өчен укучылар бер-берләренә сораулар әзерләргә мөмкин.
4. Докладлар әзерләү. Чыгыштан соң тыңлаучыларның сорауларына жавап бирү.
5. Дебатлар(татарча яхшы сөйләшүче укучылар өчен).
6. Төрле темаларга дискуссияләр оештыру.
7. Төркемнәрдә эшләү.
8. Ситуатив күнегүләр.
9. Эвристик әңгәмә.
- 10.Рольле уеннар һ.б.
11. Проблеманы чишү — коммуникатив биремнәрне чишү.
12. Проектлар.

Дәрес-пресс-конференцияләр үткәру дә укучыларны иҗади эзләнүгә, сөйләм күнекмәләрен камилләштерергә, белемнәрне мөстәкыйль рәвештә эзләп табарга этәргеч бирә. Мәсәлән, Тукай иҗатын өйрәнү буенча пресс конференция уздыру өчен класс 3 группага бүленә.

1нче группа пресс-конференция өчен сораулар әзерли, 2нче группа — экспертлар, ин уңышлы дип табылган сорауларны сайлап алып, 3 нче группага — журналистларга тәкъдим итә.

Укучыларның белемнәрен бәяләү системасы

Гомум кабул ителгән билге белән бәяләү системасы — укутыучы һәм мәктәп тарафыннан укучының белем алу дәрәжәсен контролъдә тотучы чара булып тора. Әмма бу система укучыга мөстәкыйль рәвештә үзен бәяләргә өйрәтми. Укучыга материалның конкрет кайсы өлешен аңлат бетермәгәнен, алга таба нәрсәгә игътибар итәргә кирәклеге турында мәгълүмат бирми. Эш тәҗрибәсе булмаган яшь педагог өчен бу катлаулы мәсьәләләрнең берсе булып тора. Озак еллар әшләгән укутычылар, тәҗрибәләренә таянып, укучылар өчен катлаулы, авыр үзләштерелә торган материалны билгели алсалар, яшь мәгаллимнәр өчен исә бу шактый катлаулы әшчәнлек булып тора.

Остаз буларак, яшь мәгаллимнәргә, укуту әшчәнлеген оештырганда, түбәндәге киңәшләрне житкерү мәним дип саныйбыз. Бәяләү эффектив булсын өчен, эшне планлаштырган вакытта, укутыучы бәяләүнең максатын, көтелгән нәтижәне күрә белергә тиеш. Нинди максаттан, кайсы вакыт аралыгында алган белемнәрен бәяләүдән чыгып, бәяләү З төргә бүленә: диагностик, формалаштыручи (форматив) һәм жыелма (сумматив).

Беренчел диагностик бәяләү — башлангыч белемне бәяләү. Ул, гадәттә, уку елы башында, яңа тема, бүлекне өйрәнүнең беренче дәресендә башкарыла. Бу бәяләү укутычыга укучыларның башлангыч белемнәре дәрәжәсен белергә, элек аңлашылмый калган темаларны чамаларга, алга таба әшләгәндә нәрсәләргә таянып эш итәчәген ачыклау, планлаштыру өчен кирәк. Бу шулай ук яңа материалны үзләштергәндә килеп чыгарга мөмкин булган катлаулылыкларны күрергә, алардан чыгу юлларын эзләргә, табарга өйрәтә. Өлеге бәяләү булган белемне тикшерү һәм анализлау гына түгел, көтелгән нәтижәне фаразлау өчен дә кирәк.

Икенчел диагностик бәяләү — яңа теманы өйрәнү дәрәжәсен ачыклау максатыннан башкарыла. Бу өлештә укучының яңа материалны аңлау, аны тану һәм куллана белү дәрәжәсе ачыклана.

Формалаштыручы (форматив) бәяләү — ул укуучының белем алу эшчәнлеген өзлексез рәвешең һәм максатчан күзәтү. Ул, башкалардан аермалы буларак, “формаль булмаганча-неформаль”, ягъни күп очрактарда билге куймыйча бәяләнә. Бу бәяләүнен максаты — күзәтүләр нәтижәсендә укуучы һәм укуучы эшчәнлегенә төзәтмәләр кертү. Бу бәяләү вакытында укуучы да үз эшчәнлегенә үзе бәя бирә, уңышсызлыкларының сәбәбен ачыклый.

Жыелма (сумматив) бәяләү — билгеле бер вакыт аралығында бирелгән материалның үзләштерелү дәрәҗәсен ачыклау. Бу бәяләү тест, контроль эш, лаборатор эш, мөстәкыйль эш, язма эшләр, проектлар кебек тикшерү эшләренең нәтижәләре нигезендә алыш барыла. Әлеге билгеләр нигезендә йомгаклау билгеләре куела.

Кайбер галимнәр форматив һәм сумматив бәяләүне түбәндәге очрак белән чагыштыралар: әгәр дә пешекче ашны пешергән вакытта кабып карый икән, бу — форматив бәяләү, ризыкның өстәл артында ашаучы тарафыннан бәяләнүе — сумматив бәяләү диләр.

Барлық төр бәяләүнен дә укуучылар да, әти-әниләр дә аңлы торган билгеле критерийлары булырга тиеш. Ул укуучы эшчәнлеген объектив бәяләргә ярдәм итә. Әлеге критерийлар белем бириңең масатларыннан чыгып төзелә. Бу критерийларны укуучы үзе генә дә, укуучылары белән берлектә дә төзи ала. Укуучылар белән берлектә төзү процессы укуучыны максатка ирешүдә жавалылық хисе тоюга этәрә. Критерийлар нихәтле төгәл күрсәтелсә, укуучы үзенең нәрсәне ни дәрәҗәдә эшләргә кирәклеген яхшырак аңлаячак һәм башкарачак.

Критерийларны чагылдыруга кайбер мисаллар:

- текстта күшымчалар дөрес кулланылган;
- морфологик анализ ясау алгоритмы дөрес төзелгән;
- презентациядә таблица, диаграммалар кулланылган;
- эссе да ике-өч цитата кулланылган;
- докладта рәсемнәр һәм схемалар аңлатылды;
- чыгыш ахырында нәтижә ясалды, әдәбият исемлеге бирелде h.b.

Форматив бәяләүне оештыруның төрле ысууллары бар. Бу ысууллар укыту барышында эшкә төзәтмәләр кертугә, эш алымын үзгәртүгә этәргеч булып тора. Шундый ысуулларның берсе — “Кул сигналлары”. Укытучы алдан ук укучылары белән шартлы “кул сигналлары” турында сөйләшеп куя. Мәсәлән:

- *Мин аңлыым һәм үзем дә аңлатма алам (кулның баш барма югары тора)*
- *Мин әле аңлап бетермәдем (кулның баш бармагы читкә юнәлгән)*
- *Мин берни аңламыйм (кулны селкиләр)*

Яңа материалны аңлаткан вакытта укытучы туктый һәм сигналлар ярдәмендә хәбәр бирүләрен сорый. Укучыларның сигналларын күргәч, укытучы:

1) “бөтенләй аңламыйм” диуючеләрдән “Конкрет кайсы өлеше аңлашылмады?” дип сорый; 2) “аңлап бетермәдем” диуючеләргә дә ачыклау өчен сорау бирә; 3) барысын да аңлаган укучылардан нәрсә аңлаганнарын сорый.

Шуннан соң укытучы дәрес материалын үzlәштерүдә проблемалар калмавына ышанса, теманы аңлатуын дәвам итә, я аңлашылмаган жырләрне кабат аңлата.

ФДББС нигезендә укучыларда КУУГ формалаштыру максатыннан еш кына эш төркемнәрдә оештырыла. Бу үз чиратында укытучы алдына төркемнәрдә эшләүче һәр укучыны объектив бәяләү мәсьәләсөн куя. Барыбызга да, төркемнәрдәге укучыларның тигез дәрәҗәдә эшләмәүләре мәгълүм. Шуңа күрә укытучы алдан ук укучылар белән бәяләүнең тәртибе турында сөйләшеп куя.

Укытучы төркемнәрнең эшен бәяләү берничә юнәлештә оештыра ала:

- төркемнәнең эшчәнлеген бәяләү;
- төркемнәрдәге һәр укучының эшчәнлеген бәяләү;
- төркемнәрдә эшләүче аерым укучыларның эшчәнлеген бәяләү;
- укытучы һәм төркемдәге укучыларның берберләрен бәяләве.

Бирене аңлатканнан соң укытучы төркемнәр эшчәнлеген күзәтә һәм таблицаны тутырып бара. Төркемнәрне гомуми бәяләгән вакытта, бер төркем эчендәге

укучылар бертөрле бәяләнә. Шулай булса да, укытучы аерым укучыларның эшчәнлегендә күзәтелгән уңай яки кимчелекле якларны әйтеп үтә.

Югарыда әйтеп кителгәнчә, кайбер очрактарда төркемнәр эчендәге аерым укучыларның эшчәнлеген бәяләү дә кирәк. Төркемнәргә эш бүләп бирелгәч, укучыларга эшнең максаты, ничек бәяләнөчәге әйтелә. Шуннан соң укытучы укучыларның эшчәнлекләрен күзәтә башлый.

Федераль дәүләт белем стандарты укучыларны үзбәягә ейрәтүне максат итеп куя. Укучы моңа төрле критерийлар буенча үз эшен, сыйныфташларының эшен бәяләү аша ирешә. Укучыларның үз эшләрен тикшерү һәр дәрестә диярлек оештырылырга тиеш. Укучының үз-үзен бәяләве З төрле юнәлештә булуы мөмкин:

- гадәти дәрес ахырында;
- парларда эшләгән вакытта;
- төркемнәрдәге эшчәнлек дәрәжәсе.

Бәяләү системасының тагын бер мәһим өлеше — ике яклы элемтә. Укытучы моңа аерым әһәмият бирергә тиеш. Бары шундый элемтә урнашкан очракта гына укучы үз белеменең дәрәжәсен чамалый ала, алдагы эшкә ышаныч һәм белем алуға кызықсыну туа. Гади генә бер мисал: укучының язма эшнәдәге хatalар кызыл кара белән төзәтелгән, билге куелган, биредә укучыга үз хатасын танып төзәту өчен мөмкинчелек калдырылмаган. Шушы ук эшкә икенче мисал: укытучы эштәге хatalарны яшел кара белән билгеләгән, кызыл белән тәкъдимен язган. Укучы белән укытучы арасында ике яклы элемтә урнаша, укучы бирелгән тәкъдимнәрне башкарырга тырыша. Кызыл кара белән сыйып ташлап куелган “3”ле билгесенә караганда, тәкъдим сүзләре язып куелган “3”ле билгесе куелган эш укучы өчен начар билге дип кабул ителми. Укучы белән укытучы арасында элемтә барлыкка килә.

Димәк, бәяләү системасы гаять күп төрле һәм үзенчәлекле. 5 баллы билге кую системасын кулланып, без укучыларны объектив бәяли белергә, үз-үзләренә бәя бирүләрен оештырырга, ике яклы элемтәне, жылы мөнәсәбәтне саклап калырга тиешбез.

Интернет ресурслары

<http://minobrnauki.ru> РФ Мәгариф һәм фән министрлыгы
<http://www.edu.ru> «Российское образование» федераль порталы
<http://mon.tatarstan.ru> ТРМәгариф һәм фән министрлыгы
<http://www.irort.ru> ТРМәгарифне үстерү институты
<http://www.fasi.gov.ru> Фән һәм инновацияләр буенча федераль агентлык
<http://www.obrnadzor.gov.ru> Рособрнадзор
<http://www.apkppro.ru> РФ мәгариф хезмәткәрләренең квалификациясен күтәрү һәм профессиональ әзерләү академиясе
<http://www.lexed.ru> Федеральный центр образовательного законодательства
<http://www.rustest.ru> Федераль тест үткәрү үзәге
<http://www.tatedu.ru>
<http://www.edu.kzn.ru> ТР Мәгариф һәм фән министрлыгы Белем порталы
<http://www.mon.tatar.ru> ТР Мәгариф һәм фән министрлыгы
<http://belem.ru>
<http://tatcenter.ru> ТР мәгълүмати — аналитик порталы
<http://Tat.Tatar-inform.ru> ТР мәгълүмат агентлыгы
<http://intertat.ru> ТР электрон газетасы
<http://xat.ru> Татар хат алышу хезмәте
<http://suzlek.ru> on-line русча сүзлеге
<http://Kitapxane.at.ru> татар телендәге әдәби әсәрләр китапханәсе
<http://Tatar.com.ru> татар теле сүзлекләр һәм үзәйрәткечләр
<http://Tatarca.boom.ru> татарча текстлар
<https://www.dores.tatar/> Татар телендә пунктуация һәм орфография қагыйдәләре
<https://www.eduneo.ru/ispolzovanie-qr-kodov-na-urokakh-literatury/> Штрих-кодлар ясау сайты
<https://onlinetestpad.com/ru> Кроссвордлар, тестлар, логик уеннар, ребуслар ясау сайты
<http://balasuzlek.ru/> Сүзләр дөньясы (Мирслов)
<https://www.azatliq.org/eyde> Әйдә онлайн
<https://www.plickers.com/> Бесплатная карточная игра
<https://kahoot.it/> https://kahoot.com/ Кахут
<http://balarf.ru/> Интерактив мультфильмнар
<http://tatarschool.ru/> Образовательный ресурс
<https://multiurok.ru/> Тестлар ясау
<https://crosswordlabs.com> Кроссвордлар ясау
<https://vk.com/tatarbelem> Учим татарский язык

<https://vk.com/tatcihan> Жиһан
<https://vk.com/tarcemaxhana> Әдәбият вә тәрҗемәханә
<https://vk.com/gylem> Гыйлем
https://www.youtube.com/watch?v=tv6q_TdApUc&list=PLRczykNzfZrYgq9MtMRRXk-FZDuxsyHbQ&index=2 Мин татарча сөйләшәм (видеодәресләр)
<https://ru.coursera.org/lecture/tatar-language-and-culture/4-2-7-grammatika-tatarskogho-iazyka-liektsiia-o-priedlozhieniiakh-NLzv4> Татар грамматикасы (лекцияләр)
https://www.youtube.com/watch?v=HXD2hvA_5dM Уроки татарского языка
<http://qrcoder.ru/> <https://decodeit.ru/qr/> Штрих-кодлар
<https://learningapps.org> Мультимедияле биренмәр ясау
<https://translate.tatar/> Русчадан-татарчага hәм татарчадан-русчага сыйфатлы тәрҗемәче
[https://tatkniiga.ru/media-book/rus/index.html/](https://tatkniiga.ru/media-book/rus/index.html) Татар телендә аудиокитаплар
<https://tatkniiga.ru/tat/> Электрон китапханә
<https://tatarica.org/tat> Tatarica татар энциклопедиясе
<https://tatar16.ru/> Татар16 — Татар теле hәм әдәбият буенча ярдәмче сайт
<http://tatarile.tatar/tt/> Укучылар өчен электрон энциклопедия
<http://atlas100.ru/catalog/> Атлас профессий

Тәкъдим ителгән әдәбият исемлеге

1. 2016/2017 нче уку елында Татарстан Республикасында рус телендә гомуми белем бирү мәктәпләрендә татар теле hәм әдәбиятын укыту үзенчәлекләре. Дәресләрнең технологик карталары / Төзүчеләр: Шәмсәтдинова Р.Р., Мөхәрләмова Г.Н., Фәттахова Р.Ф., Җадиева Г.В. — Казан: ТРМУИ, 2016. — 69 б.
2. 2016/2017нче уку елында Татарстан Республикасында татар телендә гомуми белем бирү мәктәпләрендә татар телен укыту үзенчәлекләре. Дәресләрнең технологик карталары / Төзүчеләр: Шәмсәтдинова Р.Р., Мөхәрләмова Г.Н., Фәттахова Р.Ф., Җадиева Г.В. — Казан: ТРМУИ, 2016. — 36 б.
3. 2019/2020 нче уку елында “Туган тел (татар теле)” hәм “Әдәбият (татар әдәбияты)” укытуның актуаль мәсьәләләре/ төз.: Шәмсәтдинова Р. Р., Фәттахова Р. Ф., Гыйләҗева Л. Г. — Казан: ТРМУИ, 2019. — 56 б.
4. IX сыйныф укучыларын татар теленнән Бердәм

- республика тестын үтүгө әзерләү(текст белән эшләү методикасы)/авт.-төз.: Гыйләҗева Л.Г., Һадиева Г.В. — Казан: ТРМУИ, 2016. — 34 б.
5. Гильманов Д.Ш. Уроки татарского языка на основе предметных действий: для русскоязычных детей дошкольного и младшего школьного возраста. — Казань: ГАОУ ДПО ИРО РТ, 2016. — 75 с.
  6. Заманча технологияләргә нигезләнгән татар теле hәм әдәбияты дәресләре (ТР Лаеш муниципаль районы гомуми белем бирү оешмаларының татар теле hәм әдәбияты укытучыларының эш тәжрибәсеннән)/ Төзүчеләр: Шәмсединова Р.Р., Мөхәрләмова Г.Н., Һадиева Г.В. — Казан: ТРМУИ, 2016. — 88 б.
  7. Изложение язуга әзерлек: татар теле hәм әдәбияты буенча башлангыч гомуми hәм төп гомуми белем бирү программаларын гамәлгә куючы педагогик хезмәткәрләр өчен методик ярдәмлек / авт.-төз. М.Г.Мозаффарова. — Казан: ТРМУИ. — 35 б.
  8. Имтихан өчен биремнәр (белем бирү эчтәлеге этномәдәни (татар) компонентлы белем бирү оешмаларында туган (татар)телдән имтихан үткәру өчен методик тәкъдимнәр hәм үрнәк текстлар)/ төз.: Шәмсединова Р.Р., Фәттахова Р.Ф., Гыйләҗева Л.Г. — Казан: ТР МУИ, 2019. — 45 б.
  9. Карпухина Н.И. Сборник контрольных работ (по УМК «Сәлам»). — Казан, ТРМУИ, 2017. — 52 б.
  10. Мозаффарова М.Г. Тәгълим-тәрбия процессын оештыруда милли мәгърифәтчелек идеяләрен гамәлгә кую: гомуми белем бирү оешмалары житәкчеләре өчен тәкъдимнәр. — Казан: ТРМУИ, 2016. — 56 б.
  11. Мухарлямова Г.Н, Гилязова Л.Г., Валиева М.Н. и др. Методические рекомендации по составлению рабочих программ для 7 классов общеобразовательных организаций (с обучением на татарском языке). — Казан, ТРМУИ, 2017. — 39 б.
  12. Мухарлямова Г.Н, Хадиева Г.В., Ханнанова М.Х. и др. Методические рекомендации по составлению рабочих программ для 7 классов общеобразовательных организаций (с обучением на русском языке для изучающих татарский язык как родной). — Казан, ТРМУИ, 2017. — 67 б.
  13. Мухарлямова Г.Н., Фаттахова Р.Ф., Сиразетдинова З.П. и др. Метод. рекомендации по составлению рабочих программ

- для 7 кл. общеобразовательных организаций (с обучением на русском языке). — Казан, ТРМУИ, 2017. — 44 б.
14. Рабочие программы по татарскому языку для образовательных организаций СПО (4 наименований). — Казан, ТРМУИ, 2017. — 20 с.; 18 с.; 15 с.; 20 с.
15. Рус телендә сөйләшүче укучыларга татар теле буенча олимпиадага әзерләнү өчен биремнәр / Төзүче: Р.Р. Шәмсетдинова. — Казан, 2016. — 17 б.
16. Сборник олимпиадных заданий для межрегионального и региональных туров Межрегиональной олимпиады по татарскому языку и литературе / Сост.: Шамсутдинова Р.Р., Фаттахова Р.Ф., Гилязова Л.Г. — Казань, ИРО РТ, 2019.
17. Татар телен өйрәнү өчен укучыларны төркемнәргә бүлү буенча тәкъдимнәр: рус телендә төп гомуми белем бирү оешмаларының I сыйныфлары өчен. Татар телен hәм әдәбиятын укытуда уен технологияләре (ТР гомуми белем бирү оешмаларының татар теле hәм әдәбияты укутучыларының эш тәҗрибәсенән) / Төзүчеләр: Шәмсетдинова Р.Р., Фаттахова Р.Ф., Мөхәрләмова Г.Н., Һадиева Г.В. — Казан: ТРМУИ, 2016. — 236.
18. Татар телен hәм әдәбиятын заман таләпләре буенча укытабыз (ТР Бөгелмә муниципаль районы гомуми белем бирү оешмаларының татар теле hәм әдәбияты укутучыларының тәҗрибәсенән. / Төзүчеләр: Шәмсетдинова Р.Р., Мөхәрләмова Г.Н., Һадиева Г.В., Мәхмутова Ф.Т. — Казан: ТРМУИ, 2015. — 160 б.
19. Татар телен hәм әдәбиятын укытуда коммуникатив технологиияләр (ТР гомуми белем бирү оешмаларының татар теле hәм әдәбияты укутучыларының эш тәҗрибәсенән) / Төзүчеләр: Шәмсетдинова Р.Р., Фаттахова Р.Ф., Мөхәрләмова Г.Н., Һадиева Г.В. — Казан: ТРМУИ, 2016. — 53 б.
20. Татар телен hәм әдәбиятын укытуда уен технологиияләре (ТР гомуми белем бирү оешмаларының татар теле hәм әдәбияты укутучыларының эш тәҗрибәсенән) / Төзүчеләр: Шәмсетдинова Р.Р., Фаттахова Р.Ф., Мөхәрләмова Г.Н., Фаттахова Р.Ф., Һадиева Г.В. — Казан: ТРМУИ, 2016. — 55 б.
21. Татартеле дәреслекләренә электронкүшымталар. Методик ярдәмлек / Төзүчеләр: Р.Р. Шәмсетдинова, А.А. Башарова. — Казан: ТРМУИ, 2015. — 68 б.

- 22.Туган тел (татар телен) һәм әдәбиятны укытуда дәрестән тыш эшчәнлекнәң роле / төз.: Шәмсетдинова Р.Р., Фәттахова Р.Ф., Гыйләҗева Л.Г., Хадиева Г.В.. — Казан: ТРМУИ, 2019 — 40 б.
- 23.Фаттахова Р.Ф. Практический татарский язык: методическое пособие для изучающих татарский язык. — Казань: Татар. кн. изд-во, 2012. — 176 с.
- 24.Фәттахова Р.Ф. "Белемнәрне системалаштыру һәм гомумиләштерү дәресләре" — Фәнни Татарстан, № 1, 2019. —109-114 б.
- 25.Формирование языковой личности в полилингвальной среде. — Сборник материалов Международной НПК "Правовые основы функционирования гос. языков в условиях дву- и многоязычия". — Казань, 11.12.2019
- 26.Шамсутдинова Р.Р. Методические рекомендации по подготовке к олимпиадам по татарскому языку русскоязычных учащихся. —ТРМУИ, 2016. — 36 б.
- 27.Шамсутдинова Р.Р., Зиннатуллин Р.К., Фаттахова Р.Ф., Гилязова Л.Г., Хадиева Г.В. Современные технологии в обучении татарскому языку и литературе. — Казан, ТРМУИ, 2017. — 94 б.
- 28.Шамсутдинова Р.Р., Фаттахова Р.Ф. "Развитие творческих способностей учащихся на уроках татарской литературы". — Сборник статей участников Всероссийской НПК с международным участием "IV Андреевские чтения: Современные концепции и технологии творческого саморазвития личности". Казань, 27-28 марта 2019 г. — Казань, 2019. — 419—422 с.
- 29.Шамсутдинова Р.Р., Фаттахова Р.Ф. "Физик терминнарның татарчага тәржемәләре". — Сборник статей участников Всероссийской НПК с международным участием " Формирование экологической культуры в билингвальной образовательной среде". Казань, 22 марта 2019 г.
- 30.Шамсутдинова Р.Р., Фаттахова Р.Ф. Методические рекомендации по преподаванию предметов «Татарский язык и литература». — Казан, ТРМУИ, 2017. — 39 б.
- 31.Шамсутдинова Р.Р., Фаттахова Р.Ф., Гилязова Л.Г., Хадиева Г.В. Сборник текстов и заданий для проведения контрольных работ по татарскому языку. Казан, ТРМУИ, 2017. — 28 б.
- 32.Шамсутдинова Р.Р., Фаттахова Р.Ф., Гилязова Л.Г., Хадиева Г.В. Сборник заданий школьного, муниципального и республиканского туров олимпиад по

- татарскому языку для русскоязычных обучающихся.
Казан, ТРМУИ, 2017. — 33 б.
- 33.Шамсутдинова Р.Р., Фаттахова Р.Ф., Гилязова Л.Г.,
Хадиева Г.В. Сборник татарских версий КИМ и
тренировочных заданий ОГЭ по предметам.
- 34.Шамсутдинова Р.Р., Фаттахова Р.Ф., Гилязова Л.Г.,
Хадиева Г.В. Сборник КИМ для мониторинга знаний
обучающихся русскоязычных групп 4, 6, 8 классов по
татарскому языку. Казан, ТРМУИ, 2017. — 39 б.
- 35.Эш программаларын төзу буенча методик тәкъдимнәр (5
нче сыйныф өчен "Татар әдәбияты" предметы буенча эш
программасы). — Казан: Татарстан Республикасы
Мәгарифне үстерү институты, 2015. — 94 б.
- 36.Эш программаларын төзу буенча методик тәкъдимнәр (5
нче сыйныф өчен "Татар теле" предметы буенча эш
программасы). — Казан: Татарстан Республикасы
Мәгарифне үстерү институты, 2015. — 136 б.
- 37.Эш программаларын төзу буенча методик тәкъдимнәр (6
нчы сыйныф өчен "Татар теле", "Татар әдәбияты" буенча
эш программалары). 1 кисәк. — Казан: Татарстан
Республикасы Мәгарифне үстерү институты, 2016. —
108 б.
- 38.Эш программаларын төзу буенча методик тәкъдимнәр (6
нчы сыйныф өчен "Татар теле", "Татар әдәбияты" буенча эш
программалары). 2 кисәк. — Казан: Татарстан
Республикасы Мәгарифне үстерү институты, 2016. — 108 б.

Күшымталар

1нче күшымта

Бәяләү критерийларын күрсәткән яқынча таблица

5 нче сыйныфта яраткан йорт хайваны турында сыйфатлама эссе язарга өйрәтү

Бәяләү	“5”	“4”	“3”	“2/1”
Критерий				
Сыйфатлама язу алымы кулланылган	Йорт хайванына хас сыйфатлар билгеле тәртиптә саналган, кластерда бирелгән сүзләрнең барысы да урынлы кулланылган	Йорт хайванына хас сыйфатлар саналган, кластерда бирелгән сүзләрнең күбесе саналган, урынлы кулланылган	Йорт хайванына хас сыйфатларның күбесе саналган, кластерда бирелгән сүзләрнең бер-икесе генә кулланылган	Йорт хайванына хас сыйфатлар аз саналган, кластерда бирелгән сүзләр кулланылганмаган
Язманың эссе стилендә язылуды	Стильгә хас барлық үзенчлекләр дә сакланган	Стильгә хас үзенчәлек-ләрнең күбесе сакланган	Стильгә хас үзенчәлекләрнең бер-икесен генә күрергә мөмкин	стиль сакланмаган
Язманың өлешиләргә дөрес бүленгән	Язма өлешиләргә дөрес бүленгән	Язма өлешиләргә дөрес бүленгән, әмма өлешиләр арасында эзлеклелек сакланып житмәгән	Язма өлешиләргә яқынча гына бүленгән, эзлеклек аз	Язма өлешиләргә дөрес бүленмәгән, эзлеклелек сакланмаган
Грамоталылык	Тупас булмаган 1 хата бар	1–2 хата бар	3–6 хата бар	Хatalар саны 6дан артык

2нче күшымта

Форматив бәяләүне оештыру ысулларының кайберләре:

Ысуллар	Эшне оештыру
Карточкалар	Укытучы периодик рәвештә укучыларга ике яклы карточкалар өләшә. 1 ягы: яңа материалдан төп төшөнчәләрне (идея, проблема) сана

	2 яғы: аңлашылмаган өлешине яз, шуның буенча сорау яз
Кул сигналлары	(югарыда эзлекле итеп аңлатылды)
Светофор	Укучыларда 3 төсле карточкалар бар. Яшел (барысы да аңлашыла), сары (аңлашылып бетми), кызыл (аңлашылмый). Уқытучы сораулар ярдәмендә ачыклап бетерә.
Әйтеп бетер	Уқытучы шаблоннар язылған карточкалар өләшә. Мәсәлән: Әсәрнең төп идеясе , чөнки
Хаталы төшенчәләр	Уқытучы яңа материал буенча хаталы төшенчәләр бирә. Укучыларның риза булу-булмаулары, ни өчен шулай дип уйлаулары турында сорала.
Тышкы һәм әчке әйләнә	Укучылар 2 әйләнә булып басалар, әчке һәм тышкы әйләнәдәге укучылар парлашалар, бер-берләренә сорау бирәләр. Әчке әйләнә күчә, яңа парлар барлықка килә, сораулар бируге дәвам итәләр.
Ике йолдыз һәм теләк	Укучыларның ижади әшләрен бәяләгендә кулланыла. Укучылар бер-берләренең әшләрен укуйлар, тик бәяләмиләр. Алар ижади әшләрдән 2 ин яхшы өлешине “йолдыз” һәм 1 әшләнеп бетерелергә тиешле урын “теләкне” билгели.

Знче күшымта

Төркемнәрнең әшчәнлеген бәяләу

Төркемнәр	Төркемнәрдә килемшеп әшләу	Тәртип (бер-береңә комачауламау, игътибарны әштән читкә юнәлтмәү, тавышланмау)	Максатка ирешү	Башка төркемнәргә ихтирамлы булу (чыгышларын тыңлау, сораулар бириү, естәлмәләр керту)	Гомуми балл
I	+	+	+++	+	
II	+	+			
III	+		++	+	
IV			+	++++	

4нче күшүмтә

Төркемнэр эчендәге аерым укучыларның эшчәнлеген бәяләү

Укучылар	укучы (ф.и.о)	укучы (ф.и.о)	укучы (ф.и.о)	укучы (ф.и.о)	укучы (ф.и.о)	укучы (ф.и.о)
Төркемнәрдә эш бүлгәндә катнаша hәм үзенә тиешле эшне үти	+	+	+	+	+	-
Идеяләр тәкъдим итә	+	+	++	-	+	-
Төркемнәр белән фикерләшүдә актив катнаша (үз фикерен әйтә, нәтижә ясый)	+	-	+	-	+	-
Төркемдәшләренә ярдәм итә	+	-	+	+	+	-
Игътибар белән тыңлый, сораулар бирә	+	-	+	+	+	+
Әңгәмә кора белә (кешене тыңлый, үз фикеренең дөреслеген раслый)	+	-	+	-	+	-
Гомуми балл						

5нче күшүмтә

Төркемнәрдәге эшчәнлек дәрәҗәсе (узбәя)

Исем _____ Дата _____

Сыйныф _____ Эш төре _____

Төркемнәрдә эшләгән вакытта син кайсы эш төрләрен башкардың? (Үзенә туры килгән сүзләрне әйләндереп ал).

1. Мин, мәгълумат жыюу максатыннан, сораулар бирдем
  - беркайчан да
  - кайвакыт
  - hәрвакыт
2. Мин үз фикеремне әйттем

- беркайчан да
  - кайвакыт
  - hərvakыт
3. Мин үз төркемемдөге башка укучыларның фикерләрен тыңладым.
- беркайчан да
  - кайвакыт
  - hərvakыт
4. Мин үз төркемемдөге башка укучыларның фикерләренә өстәлмәләр керттем.
- беркайчан да
  - кайвакыт
  - hərvakыт
5. Мин үз төркемемдөге башка укучыларны фикер алышуга чакырдым
- беркайчан да
  - кайвакыт
  - hərvakыт
6. Мин төркемдә үземә бирелгән вазифаны төгәл үтәдем.
- беркайчан да
  - кайвакыт
  - hərvakыт
7. Миңа төркемдә эшләүдә иң күп ошады: _____
8. Төркемдә минем өчен иң авыр эш: _____
9. Алдагы эшкә минем максат: _____

**ГОМУМИ БЕЛЕМ БИРУ ОЕШМАЛАРЫНДА
ТАТАР ТЕЛЕН ТАТАРСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
ДӘҮЛӘТ ТЕЛЕ БУЛАРАК ӨЙРӘТҮ БУЕНЧА
МЕТОДИК ТӘКЪДИМНӘР**

Техническое редактирование:
Гиниятуллина Р. С., Некраторова А. В.
Дизайн обложки Шайхутдинова Д.
Форм. бум. 60x84 1/16. Гарнитура SchoolBook.
Усл. печ. л. 1,8

Институт развития образования Республики Татарстан
420015, г. Казань, Б. Красная, 68
Тел.: (843)236-65-63 тел./факс (843)236-62-42
E-mail: irort2011@gmail.com

**Уважаемые коллеги,
приглашаем к сотрудничеству!**

СОВРЕМЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ И ИННОВАЦИИ

Свидетельство о регистрации СМИ: ЭЛ № ФС 77-74813

(выдано Федеральной службой по надзору в сфере связи, информационных технологий и массовых коммуникаций)

Территория распространения:

Российская Федерация и зарубежные страны

Периодичность: четыре раза в год

Опубликованные материалы будут размещены
в Научной электронной библиотеке (e-library.ru) и войдут в базу
данных Российского индекса научного цитирования (РИНЦ)

Контактное лицо: Шайхутдинова Галия Айратовна

Адрес электронной почты: smi@irort.ru

Подробная информация для авторов <http://irortsmedia.ru/node/3>

АКТУАЛЬНАЯ ПЕДАГОГИКА

Территория распространения:

Российская Федерация и зарубежные страны

Свидетельство о регистрации: ПИ №ФС77-75641 от 26 апреля 2019 г.

Материалы публикуются на [русском и татарском языках](#)

Контактное лицо: Абдулаев Валерий Анатольевич

Номер телефона редакции: 8 937610 37 60

Адрес электронной почты: vabdulaev@inbox.ru

Институт развития образования
Республики Татарстан
420015, Казань, Большая Красная, 68
(843) 236-65-63, 236-62-42
irort2011@gmail.com

